

De la recerca sobre la por a la por en la recerca. Reflexionant entorn dels sentiments i les percepcions d'inseguretat de les dones en el treball de camp

Laia Oliver Frauca

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Data de recepció: febrer del 2007
Data d'acceptació definitiva: maig del 2007

Resum

Aquest article reflexiona entorn de l'expressió de les pors socials en el context acadèmic, en particular, dels sentiments d'inseguretat que experimenta bona part del col·lectiu femení a l'hora de realitzar treball de camp, com a resultat de la seva condició de gènere. Analitzant els canals per mitjà dels quals es construeixen, es transmeten i es reproduïxen les pors de les dones en la societat i com aquestes afecten el desenvolupament de la seva tasca com a investigadores, l'article denuncia les divisions socialment generades del temps i l'espai i les conseqüències que aquesta parcel·lació té sobre la plena realització de les dones, com a persones i com a investigadores. Prenent consciència d'aquest fet, s'hi ressalta la necessitat que les dones prenguin possessió de l'esfera pública, com una acció que ha d'acompanyar i anar acompanyada de la pràctica de la seva activitat com a investigadores, en un procés paral·lel d'emancipació social i acadèmica.

Paraules clau: por, (in)seguretat, recerca i societat, treball de camp, relacions de gènere, dones.

Resumen. *De la investigación sobre el miedo al miedo en la investigación. Reflexionando sobre los sentimientos y las percepciones de inseguridad de las mujeres en el trabajo de campo*

Este artículo reflexiona en torno a la expresión de los miedos sociales en el contexto académico, en particular, los sentimientos de inseguridad que experimenta buena parte del colectivo femenino a la hora de realizar trabajo de campo, como resultado de su condición de género. Analizando los canales mediante los cuales se construyen, se transmiten y se reproducen los miedos de las mujeres en la sociedad y cómo éstos afectan al desarrollo de su tarea como investigadoras, el artículo denuncia las divisiones socialmente generadas del tiempo y el espacio y las consecuencias que esta parcelación tiene sobre la realización de las mujeres, como personas y como investigadoras. Conscientes de ello, se subraya la necesidad de la toma de posesión de la esfera pública por parte de las mujeres, como una acción que ha de acompañar e ir acompañada de la práctica de su actividad como investigadoras, en un proceso paralelo de emancipación social y académica.

Palabras clave: miedo, (in)seguridad, investigación y sociedad, trabajo de campo, relaciones de género, mujeres.

Résumé. *De la recherche sur la peur à la peur dans la recherche. Réflexion autour les sentiments des femmes et leurs perceptions d'insécurité dans le travail sur le terrain*

Cet article réfléchi autour de l'expression des peurs dans le contexte académique, spécialement des sentiments d'insécurité de la plus grand part du collective féminin au moment de faire travail sur le terrain, à cause de son condition de genre. On analyse les canaux à travers lesquels se construisent, transmettent et reproduisent les peurs des femmes à la société et comme ces peurs affectent le développement de leur travail d'investigatrices. L'article dénonce les divisions sociaux du temps et l'espace et les conséquences que cet parcellement a sur la pleine réalisation des femmes, comme a personnes et comme a investigatrices. Aussi, l'article remarque le besoin des femmes de prendre possession de la sphère publique, comme une action qui doit être accompagnée de la pratique de son activité comme investigatrices dans un procès parallèle d'émancipation social et académique.

Mots clé: peur, (in)sécurité, recherche et société, travail sur le terrain, relations de genre, femmes.

Abstract. *From the research on fear to the fear in the research. Thinking about women's feelings and perceptions of insecurity in fieldwork*

This article analyses the expression of social fears in the academic context, in particular, the insecurity feelings experienced by many women when doing fieldwork, as a result of their gender condition. Studying the ways by which women's fears are constructed, transmitted and reproduced within society and how they affect the performance of their tasks as researchers, this article focuses on the socially generated divisions of time and space and their consequences for women, as individuals and researchers. Women's need to take possession of the public sphere is therefore outlined, as an action that must accompany and be accompanied by the practice of their activities as researchers, in a parallel process of social and academic emancipation.

Key words: fear, (in)security, research and society, fieldwork, gender relations, women.

Sumari

La por en la recerca: l'expressió de les pors socials en el context acadèmic

Els canals de construcció, transmissió i reproducció de les pors de les dones en la societat i la recerca

Dones, recerca, espai i societat en el marc de les relacions de gènere

La reivindicació feminista i la represa de l'esfera pública mitjançant la recerca

Reflexió final

Bibliografia

La recerca entorn de la por i els sentiments d'(in)seguretat a la ciutat han ocupat bona part del meu temps des que vaig començar l'activitat com a investigadora al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. L'interès s'ha centrat en els aspectes relacionats amb les angoixes i els temors que quotidianament afecten la vivència de les persones al medi urbà, en la

manera com aquests repercuteixen en l'ús de les dimensions espacial i temporal de la ciutat i en els efectes de les demandes de control i vigilància sobre el territori i la societat (especialment des d'una perspectiva de gènere, l'exclusió social i l'accés de les persones a la ciutadania).

No obstant això, què hi ha de la por de la pròpia recerca? No em refereixo als temors vinculats a les característiques estructurals del context acadèmic, de les universitats i els centres d'estudis: a les incerteses vers el futur d'aquelles persones que encara no han assolit una certa estabilitat laboral en els organismes on exerceixen; als alts i baixos emocionals que afecten molts investigadors davant dels reptes de la recerca, amb més o menys intensitat i una recurrència més o menys sinusoidal; a l'angoixa de no saber-ne mai prou; a la pressió constant per publicar i ser capaç d'aportar noves idees; a la necessitat de realitzar un treball de qualitat prou vàlid i innovador que contribueixi a l'avenç de la ciència i millori el propi reconeixement en els cercles acadèmics... Tampoc no pretenc centrar-me en els neguits relacionats amb el perill de perdre la informació recollida en el decurs de la recerca (sigui a causa de l'oblit, de l'extraviació del material obtingut, del mal funcionalment dels aparells d'enregistrament...); ni en les angoixes relacionades amb les possibilitats de contraure alguna malaltia o infecció quan es treballa en entorns poc salubres o en contextos físics i socials «de risc». El que aquí m'agradaria fer seria reflexionar sobre la por d'enfrontar-se amb el camp i amb l'objecte d'investigació, no només pels dubtes intrínsecs al propi individu amb motiu dels seus atributs personals, sinó també per les condicions del medi socioterritorial on aquesta es localitza.

La por en la recerca: l'expressió de les pors socials en el context acadèmic

La por i els sentiments d'inseguretat afecten els individus en la seva vida diària i també els investigadors en el seu treball quotidià. D'una banda, les inquietuds i les preocupacions personals es manifesten en els temes escollits per cada investigador i en els àmbits d'interès dels diversos grups de recerca; de l'altra, influeixen en la manera com es desenvolupa la pràctica de la seva activitat, especialment quan aquesta incorpora treball de camp i un contacte directe amb els elements objecte d'estudi. Encara que no de manera exclusiva, aquest és un fenomen que s'esdevé sobretot en les etapes inicials del treball i de familiarització amb l'àmbit d'estudi, i adquireix una incidència particular quan aquest es localitza en entorns suposadament perillosos o apartats, inclou persones o activitats que poden suposar alguna «amença» per a l'investigador o bé incomoda els individus investigats davant de la por de patir possibles sancions pel fet d'haver aportat informació.

De fet, hi ha moments en què la por pot esperonar la recerca; però, en la majoria de casos, imposa dificultats al curs del treball. Si no hi estàs habituat, l'angoixa de trobar-te sol quan ets a casa per por que entrin intrusos mentre ets a dormir pot fer que et passis tota la nit despert fins que arriba l'alba, esperant la sortida del sol concentrat en la feina; i la por que et deneguin futures subvencions pot contribuir a accelerar el ritme d'activitat, sigui pel requeriment de

presentar nous resultats que satisfacin les exigències del programa de finançament del qual es depèn, per la necessitat de demostrar l'eficiència de l'equip de treball enfront de possibles reduccions dels fons destinats a la recerca o pel perill de perdre el contracte de feina. Això no obstant, la percepció d'inseguretat generalment provoca entrebancs a l'investigador, bé pel temor d'aventurar-se sense companyia a l'espai on cal dur a terme el treball de camp (per exemple: en un sector marginal de la ciutat, en la soledat nocturna de molts espais oberts o en la immensitat de la muntanya); per l'angoixa d'estar tractant qüestions polèmiques o comprometedores per a certs individus i col·lectius que puguin prendre mesures contra les persones que duen a terme la recerca o valdre's de la seva influència per intercedir en la continuïtat del seu treball, o per la por dels participants a esdevenir víctimes de la informació proporcionada en el cas que l'enquestador reveli la seva identitat a terceres persones (en constitueix un exemple la reticència a concedir entrevistes per part dels immigrants no regularitzats, per temor de ser descoberts i repatriats al seu país d'origen).

Nogensmenys, afegides a totes aquestes qüestions, les pors vinculades a la feminitat componen un dels factors que més poden influir sobre les dones que fan recerca, en el curs i en els resultats del seu treball. La sensació de vulnerabilitat que experimenten moltes dones davant del temor de patir alguna mena d'atac (especialment de caràcter sexual) per les seves característiques de gènere, pot esdevenir un fort condicionant en l'elecció dels temes i els àmbits d'estudi de les investigadores, així com en els protocols seguits a l'hora de posar en pràctica el treball de camp i les estratègies adoptades per poder desenvolupar la seva tasca. Aquest és, per exemple, el cas d'una companya que estava realitzant un estudi sobre el sector turístic i les comunitats indígenes al Perú. Davant de la impossibilitat d'arribar pel seu propi compte a les poblacions sobre les quals se centrava la seva recerca, necessitava contractar els serveis d'un guia que la conduís fins a la seva destinació. La por d'emprendre un viatge de dos dies creuant la muntanya amb un acompanyant masculí completament desconegut, acabà per ajornar la realització del seu treball de camp, fins que no s'afegiren altres persones (concretament més dones) a la comitiva.

Amb aquest exemple, s'evidencia que les pors que troben lloc en la recerca formen part de les mateixes pors que s'esdevenen en el marc més general de la societat. Són pors que responen a les relacions de poder establertes entre els diferents individus, que delaten la posició jeràrquica dels diversos col·lectius i que ajuden a mantenir les estructures socials i de gènere vigents a cada moment, encara que també són pors que adopten una dimensió espacial estretament relacionada amb les «geografies personals» (Pain, 1997) dels individus, les quals varien en funció de les especificitats de cadascú i de cada moment vital (entre elles, els trets ètnics i culturals, el nivell socioeconòmic, el lloc de residència, l'edat, les habilitats físiques i mentals, les preferències sexuals o la maternitat o paternitat).

Els canals de construcció, transmissió i reproducció de les pors de les dones en la societat i la recerca

Es detecten diversos elements que participen de manera important en el desenvolupament de les pors de gènere vinculades al col·lectiu femení. Com indica Valentine (1992), la informació provinent dels mitjans de comunicació i dels mateixos contactes socials i familiars desenvolupa un paper essencial en la configuració de les percepcions humanes, la construcció del temps i l'espai i la definició de les relacions socials; les quals es basen en bona mesura en la informació transmesa des de l'entorn familiar, els centres educatius, els mitjans audiovisuals i el mateix context social (a més de la pròpia experiència individual). Uns canals de transmissió que, atesos els valors de la societat actual, ajuden a perpetuar un comportament espacial de les dones fortament condicionat pels sentiments d'(in)seguretat i les percepcions de perill; per uns sentiments que reflecteixen i reforcen el domini masculí de les relacions de gènere i la voluntat, més o menys conscient, de controlar els moviments del sector femení en l'àmbit quotidià (Pain, 1991).

La ideologia sobre la família i la divisió genèrica del temps i l'espai s'identifica com un dels principals elements que intervenen en la generació de les percepcions de perill de les dones. Segons aquesta, les nocions de feminitat han estat construïdes entorn de l'àmbit domèstic, mentre que els homes s'associen amb l'esfera pública i la provisió de protecció i recursos econòmics a la unitat familiar (McDowell, 1999). Aquesta divisió social de l'espai i dels rols personals es troba particularment influïda per unes concepcions entorn de la família nuclear (teòricament formada per una parella heterosexual, casada i amb fills dependents) (McDowell, 1999) que no coincideix amb les circumstàncies personals de molts individus. Uns valors i uns patrons familiars que, malgrat que hagin deixat de ser vàlids per a un extens sector de la societat, continuen rebent el suport de l'estructura i les institucions legislatives, el sistema judicial, l'Administració pública i les agències estatals (Mehta i Bondi, 1999); alhora que són perpetuats per un ampli ventall de fonts d'informació (Pain, 1991), entre les quals trobem la televisió i l'Església. En conseqüència, malgrat les estadístiques criminals que suggereixen que les dones estan exposades a més riscos en l'esfera domèstica i en companyia de persones (especialment homes) que elles coneixen (Garcia Ramon i altres, 2002; Pain, 1997; Valentine, 1992), el col·lectiu femení continua essent animat a percebre la llar i l'entorn privat com l'espai de la seguretat i el refugi; mentre el món públic és associat amb la imprevisió del comportament dels estranys i la violència masculina (Pain, 1991).

En segon terme, es troben les experiències quotidianes de les dones en l'espai i la societat des dels seus primers anys de vida. Les vivències i les percepcions dels infants a l'espai públic estan a bastament modelades pels seus progenitors, els quals, amb l'arribada de la pubertat i l'adolescència, comencen a donar un tracte diferent als seus fills i a les seves filles (Valentine, 1992). La divisió genèrica de l'espai esdevé, així, una realitat en la vida dels nens i les nenes a mesu-

ra que es van fent grans (McDowell, 1999): si les restriccions parentals sobre el camp espaciotemporal de les persones de gènere masculí es relaxen, les restriccions sobre el camp espaciotemporal de les persones de gènere femení es mantenen (i sovint s'intensifiquen) davant de la seva suposada vulnerabilitat enfront de possibles atacs (Valentine, 1992). Un control parental amb l'èmfasi especialment ubicat sobre certs llocs i moments de la jornada que reforça el sentiment d'inseguretat de les filles a l'espai públic (Burgess, 1996) i que, en conseqüència, afecta el comportament i l'ús que aquestes fan (i poden fer) de l'entorn.

Els mitjans de comunicació són un altre dels principals canals de transmissió d'informació referent a la inseguretat i la violència de gènere (Pain, 1991), l'exageració d'alguns crims per part dels quals contribueix a l'excés de por i victimització social de les dones. Els mitjans de comunicació no només generen imatges sobredimensionades de la incidència de la criminalitat sobre el col·lectiu femení, sinó que també ajuden a formular idees desajustades envers els contextos espacial i temporal dels atacs que són selectivament difosos (Valentine, 1992). Tot i els canvis detectats en els darrers anys, la publicitat desproporcionada de les agressions comeses a l'espai públic enfront d'aquelles esdevingudes en forma de violència domèstica situa els perills més temuts pel col·lectiu femení en el marc de l'esfera col·lectiva, de manera que es vinculen els crims a les localitzacions exteriors i en l'àmbit de les persones desconegudes (Pawson, 1993). A més, les percepcions espacials de les dones es troben influenciades per la manera com els mitjans de comunicació interpreten els llocs on són comesos els assalts violents: quan alguna dona és atacada en un entorn solitari o allunyat de la protecció de les altres persones, tant el sistema judicial com els mitjans informatius i la societat en general sovint confereixen un cert grau de responsabilitat a la persona víctima de l'agressió, pel fet d'haver-se exposat excessivament als riscos suposadament propis de l'espai públic (Pain, 1991); i, d'aquesta manera, també s'avisava la resta del col·lectiu femení de la necessitat d'evitar els entorns amb característiques similars i la proximitat dels desconeguts. Mentrestant, la majoria de casos de violència domèstica roman oculta a causa dels tabús i dels estereotips culturals sobre la família, així com per la freqüent dependència econòmica i social de moltes dones respecte als seus cònjuges; uns fets que porten les persones afectades a no reconèixer els maltractaments que els són infligits en l'esfera privada (Listerborn, 2004).

El contacte social amb les amistats, el veïnat o els individus amb qui es comparteixen els entorns laboral i de lleure és un altre dels mitjans a través dels quals es difon la informació sobre la inseguretat femenina i els crims violents contra la pròpia persona (Valentine, 1992). Els rumors, els consells i els advertiments donats a les dones, la discussió de les notícies transmeses pels mitjans de comunicació o l'intercanvi d'opinions sobre les experiències viscudes per una mateixa i per altres persones no només resulten en un intercanvi d'informació, sinó que moltes vegades exageren situacions i històries basades en fonts d'informació poc contrastades. Aquestes, automàticament, porten les membres del sector femení a esdevenir més conscients del risc potencial de

trobar-se soles a l'espai públic (Pain, 1991), de manera que es perpetua i es reforça la imatge de perillositat fins ara tractada.

Per tant, la condició de dona s'afegeix com un element rellevant a les circumstàncies primerament esmentades que poden introduir por en la recerca. A l'hora d'estudiar la incidència de la por en la vida quotidiana i en el treball de les persones (així com els mecanismes directes i indirectes pels quals cristal·litzen les imatges de perillositat), cal tenir en compte els trets individuals i l'evolució dinàmica de les circumstàncies personals al llarg de la vida de cadascú (WGSG, 1997). No obstant això, el fet de ser dona és un element que afegeix unes altres dimensions a la por experimentada per part de les persones, la qual cosa amplia les possibilitats i el grau de repercussió d'aquesta en les seves vides (Burgess, 1996; Listerborn, 2004; Pawson, 1993) i, per tant, en el desenvolupament de la seva recerca.

Encara que la resta de característiques individuals també intervé en la identificació de les situacions i els ens perillosos, en la percepció d'(in)seguretat i en la manera com la població encara (i pot encara) els seus temors (Day, 1999), el gènere condiona en gran mesura el fet de la por i les restriccions que la societat i les mateixes dones s'imposen en la utilització del temps i l'espai i en l'establiment de contactes socials. D'aquesta manera, tot i que les possibilitats de les dones per evitar o per fer front als entorns que temen canvien segons el grau d'emancipació personal, el poder adquisitiu, el context familiar i les xarxes de suport de què poden disposar (les quals permeten l'adopció de més o menys estratègies per trampejar la seva situació i desenvolupar els objectius que s'han proposat assolir (Pawson, 1993)), les investigadores solen afrontar el treball de camp essent molt conscients de la vulnerabilitat que la seva condició de gènere els confereix en la societat.

Dones, recerca, espai i societat en el marc de les relacions de gènere

El funcionament de la societat continua estretament associat a l'estructura i a la jerarquia patriarcal de les relacions socials, ja que s'entén la dimensió pública com un domini principalment masculí, la utilització del qual per part de les dones no s'ajusta al model establert (Darke, 1998). D'aquesta manera, es pressuposa que el lloc natural de les dones és l'esfera privada, la qual cosa il·legítima el ple ús i el lliure gaudi de l'espai públic per part del sector femení (McDowell, 1999). Per tant, tot i la diversitat de realitats que abraça aquest col·lectiu, les dones comparteixen problemàtiques comunes en el territori i en el món professional com a conseqüència de la seva posició estructural d'inferioritat en el conjunt de la societat (Greed, 1994).

A favor d'aquests arguments, Pain (1997) afirma que la por del sector femení envers els espais públics i les persones desconegudes (i les precaucions que aquest es veu forçat a prendre en la seva recerca com a conseqüència de la percepció d'inseguretat que pateix) és una mostra de l'expressió socioespacial de les estructures de patriarcat (Koskela, 1997), a partir de la qual es reproduïxen molts dels conceptes tradicionals del paper de la dona en la societat i la famí-

lia, així com dels llocs i les formes de comportament considerades apropiades per a aquest col·lectiu (Mehta i Bondi, 1999).

Les identitats de gènere són concebudes en termes dels rols culturalment atorgats a homes i a dones, la conformació dels quals s'esdevé com una conseqüència directa de l'exposició a certes circumstàncies i d'acord amb la ideologia de gènere existent al rerefons de cada societat (WGS, 1997). És a dir, el gènere es defineix a partir de categoritzacions culturals i d'assumpcions normatives que condicionen estretament les opcions i la manera d'actuar dels diferents individus, en un context social organitzat segons unes estructures de poder i dominació que (en bona part dels casos) adopten una projecció patriarcal.

Des d'aquest punt de vista, és possible la concepció d'un context socioespacial on les identitats de gènere són alhora construïdes i viscudes (Mitchell, 2000), adoptades i experimentades; de manera que el coneixement local situat, fruit de la pràctica quotidiana de cadascú, esdevé central en la vivència diària de tots els homes i totes les dones (Fenster, 2004). En aquest sentit, les emocions (i la por és una emoció) poden ser enteses com a productes culturals que són reproduïts en forma d'experiències personals, les quals poden ser interrogades en relació amb el seu paper en el marc més ampli de les relacions socials (Mehta i Bondi, 1999). Segons aquesta concepció, les emocions deixen de ser considerades una realitat «natural» o «presocial», ans es reconeixen les implicacions dels valors culturals i les estructures d'organització social en el seu procés de gestació (Ahmed, 2004).

La complexitat dels discursos sobre gènere, por, (in)seguretat, violència, treball, societat i territori situa l'elaboració d'una anàlisi exhaustiva de les interrelacions entre aquests conceptes fora de l'abast d'aquest article. Tanmateix, el que aquí interessa és subratllar com la posició en què es troba cada subjecte en funció de les seves particularitats de gènere proporciona les condicions a partir de les quals s'esdevenen les vivències de cada individu en l'espai (Koskela, 1997) i en la recerca. Unes condicions que ajuden a explicar el perquè de les diferències entre homes i dones en relació amb els sentiments de por i d'inseguretat (Valentine, 1992) i la manera com les persones actuen en funció de les seves experiències emocionals en la vida quotidiana i en la feina.

Especialment en el cas de les dones, l'actitud adoptada enfront d'aquesta situació inclou estratègies com ara el control de les pròpies emocions, mitjançant el qual s'intenten convèncer a si mateixes de la incoherència de les seves pors, a fi que la «irracionalitat» d'aquestes no condicioni excessivament l'ús que facin del territori i de la societat, la qual cosa restringeix la seva llibertat i la seva independència en la vida quotidiana (Koskela, 1997) i el treball de camp. Amb tot, l'afrontament dels sentiments d'inseguretat des de la racionalitat no sol evitar el fet que les dones (més que no pas els homes) continuïn esquivant algunes zones i alguns col·lectius i, per tant, determinats temes d'estudi (especialment en certs moments de la jornada si no poden disposar d'algué de confiança que els faci d'acompanyant). Es manté, per tant, una situació en què la presència femenina a l'espai públic i entre persones desconegudes és

només tolerada en el si d'uns límits determinats que varien temporalment (Mitchell, 2000); en què la circulació autònoma del sector femení demana unes formes particulars de comportament per tal de garantir la seva seguretat. En altres paraules: segons el discurs de moltes dones, es tracta de mantenir el «sentit comú» (Mehta i Bondi, 1999) a fi de protegir-se contra la seva suposada vulnerabilitat.

La reivindicació feminista i la represa de l'esfera pública mitjançant la recerca

És precisament a partir de la recerca des d'una perspectiva de gènere (majoritàriament empresa per dones), que s'evidencia i es critica aquesta situació del sector femení en la societat i, per extensió, en l'àmbit acadèmic. Una visió a la qual ha contribuït de manera important la geografia feminista, amb les seves denúncies sobre la por de les dones a la ciutat i als espais oberts en general, com a conseqüència de les estructures de dominació patriarcal en què s'emmarquen les relacions de gènere i de poder en la societat (Burgess, 1996; Koskela, 1997; Oliver-Frauca, 2005; Pain, 1991; Valentine, 1989).

En aquest sentit, la crítica a la criminologia tradicional se centra especialment en l'elecció dels mètodes d'investigació sobre la por i la delinqüència urbana, en l'orientació adoptada per la majoria de polítiques de seguretat ciutadana i en la manera com les mesures d'acció per fer front a aquestes qüestions són portades a la pràctica (Oliver-Frauca, 2006).

Així, d'una banda, es qüestionen les propostes de control i vigilància a partir de les quals s'apliquen moltes de les polítiques de seguretat a les ciutats actuals i l'adopció de mesures contra la delinqüència i els actes considerats incívics que condueixen a la segregació espacial urbana, a la privatització dels espais col·lectius i a la violació de la intimitat de les persones; així com a l'exclusió social i a la criminalització de certs grups humans (entre ells, els joves procedents de barris marginals, els immigrants no regularitzats o les persones amb un estatus socioeconòmic baix).

De l'altra, es critica les metodologies de recerca que prioritzen les dades quantitatives i les estadístiques generals, mentre es proposa optar per tècniques qualitatives que afavoreixin les converses en diferents graus d'(in)formalitat i la presa d'accions conjuntes amb els residents i les residents locals. Els treballs empresos segons aquests criteris proporcionen una visió molt diferent de la que ofereixen les enquestes quantitatives de gran abast (Mehta i Bondi, 1999; Pain, 1991; Pawson, 1993), amb la qual cosa s'acosten els resultats de la investigació a una realitat que demostra un important biaix entre la «geografia de la por» i la «geografia de la criminalitat».

És a dir, no es tracta d'adoptar mesures de seguretat per satisfer en si mateixes les demandes de protecció i prevenció de la delinqüència dels col·lectius «formals» de la societat. La intenció és entendre i aprendre de les experiències dels diferents individus, amb la finalitat de desenvolupar polítiques que ajudin a reduir els sentiments d'inseguretat en la societat, el treball i el territori, mit-

jançant una exploració de les percepcions i les necessitats dels diversos col·lectius que contempli les diferents dimensions de les persones com a éssers socials (entre elles, les que comporten els seus atributs de gènere).

La base política d'aquests moviments contra la inseguretat i la por descansa en ideals d'igualtat entre totes les persones. És a dir, es focalitza en les relacions de poder i de gènere establertes en la societat, les quals ubiquen la població en diferents posicions d'amenaça o de risc potencial (Ahmed, 2004; Koskela, 1997). La finalitat no és elevar els nivells de control i vigilància; alternativament, l'objectiu és treballar en una direcció que incrementi la confiança entre els individus i els diversos col·lectius. No es tracta de centrar-se exclusivament en la reducció de la criminalitat; els sentiments d'inseguretat són presos com un aspecte d'anàlisi estructural i en ell mateix, que limita la mobilitat i l'accessibilitat de les persones en el temps i l'espai (Valentine, 1989) i, per tant, la realització professional de moltes dones en la recerca. El punt de partida no és, doncs, la disminució *per se* dels índexs de delinqüència en la societat; sinó les percepcions quotidianes de les persones respecte als perills del seu entorn, especialment en referència als col·lectius minoritaris i les implicacions que el gènere té per al sector femení.

La por, entesa en ella mateixa i no només com un efecte que emergeix dels actes criminals esdevinguts prèviament (Pawson, 1993; Valentine, 1992), deixa de rebre un tractament passiu a l'espera que aquesta desaparegui per si sola i de forma automàtica; mentre l'acció directa és únicament dirigida cap a la prevenció, la protecció, l'atac i el càstig de la delinqüència i els malfactors (Lissterborn, 2004). Contraposant-se a la mercantilització i a la politització de la por, els sentiments d'inseguretat són entesos com una qüestió que ha de ser tractada de manera estructural, mitjançant la presa en consideració d'aspectes que tant poden ser físics com socials (Burgess, 1996; Salamaña, 2003) i l'aplicació de mesures que no impliquin de forma gratuïta la vigilància, el control i, arran d'aquests, l'exclusió dels sectors qualificats com a dissidents (Droogleever, 2003; Sibley, 1995).

La recerca sobre la por des d'una perspectiva de gènere és, doncs, important, perquè respon a una voluntat d'empoderament de les dones, que aporta noves visions i noves alternatives a l'estudi i a les propostes entorn de la seguretat de les persones. D'aquesta manera, conscient de les divergències entre la «geografia de la por» i la «geografia de la criminalitat», la investigació feminista sobre els sentiments d'inseguretat anima les dones a prendre possessió de l'espai i el temps quotidians i a reclamar el seu lloc en l'esfera pública.

En aquest sentit, Koskela (1997) reflexiona al voltant de les dones que declaren que no tenen por dels espais oberts, l'autoconfiança o la valentia de les quals els permet prendre possessió del territori situat més enllà del perímetre de l'esfera privada i utilitzar l'entorn de manera relativament autònoma al llarg de la jornada. Segons algunes persones, el valor mostrat per aquestes dones pot ser percebut com una absència de por, com un indicador d'autoconfiança (i no com una actitud d'oposició voluntària als propis sentiments d'inseguretat, adoptada de forma conscient, amb l'objectiu d'afrontar les limitacions que

els imposa la por contra el ple ús del medi que les envolta). Això no obstant, en molts casos, aquesta presa de coratge s'esdevé com una opció personal raonada, com una actitud d'emancipació racionalment escollida, que sorgeix d'un desig d'apropiació de l'espai públic i de realització personal malgrat els temors imposats. Responent a un anhel més o menys explícit de transformar les relacions de poder que operen en la societat, es tracta de dones que es neguen a esdevenir objectes humans en un context d'obligacions i restriccions, que no es limiten a acceptar els rols, els temps i els espais que tradicionalment els ha assignat la seva comunitat; ans són dones que reclamen el seu lloc i el seu poder en la societat, que volen participar activament en la producció i en la definició de l'espai (Paravicini, 2002) i en l'avenç de la ciència.

Tenint en compte aquestes afirmacions, si fins ara s'havia promogut la idea que les dones són víctimes potencials dels espais públics (Pain, 1991), amb aquesta nova visió l'esfera pública deixa de ser entesa com un lloc de perill per esdevenir un espai d'emancipació (Koskela, 1997). És a dir, les dones passen a ser presentades com a éssers realment actius, que reclamen ser visibles en els àmbits públics, que desitgen gaudir de les mateixes oportunitats que els homes, que volen deixar de ser considerades un sector vulnerable que cal sobreprotegir (Paravicini, 2002).

Tanmateix, existeixen sectors de la societat que continuen mostrant reticències envers aquestes actituds, de manera que les membres del col·lectiu femení que es decanten en aquest sentit han de fer front a múltiples pressions que contínuament les adverteixen de la seva situació de risc i de la seva suposada exposició als perills quotidians, amb la qual cosa les responsabilitzen alhora de la seva pròpia seguretat i de la seva culpabilitat en el cas que resultin víctimes d'alguna mena d'atac (Valentine, 1992). La conducta dels individus respecte a l'entorn no és estàtica, sinó que evoluciona en un dinamisme dialèctic al llarg del temps, i, en aquest context, són tants els missatges rebuts en la direcció esmentada, que les dones poden veure debilitat el seu coratge en qualsevol moment (Koskela, 1997). En conseqüència, tot i que les persones de gènere femení poden fer front als sentiments d'inseguretat mitjançant la reflexió i la presa continuada de possessió de l'espai; la seva valentia pot minvar fàcilment, la qual cosa transforma negativament la relació que estableixin amb el territori circumdant (Pawson, 1993).

Amb tot això, l'anàlisi de les qüestions relacionades amb la por i el coratge, l'apropiació de l'espai i el temps i les estructures de poder porta a la conclusió que els sentiments d'(in)seguretat de les dones es troben estretament vinculats als nivells de (des)igualtat de gènere existents en el si de cada comunitat (Ahmed, 2004; Bru i Vicente, 2005; Koskela, 1997). D'acord amb aquesta idea, no només cal estudiar per què les dones solen experimentar por de l'esfera pública (mentre la majoria dels homes es manté presumiblement aliena a les sensacions de vulnerabilitat de gènere) i entendre la manera com actuen les formes d'opressió sobre el col·lectiu femení en aquest sentit, sinó que també cal dedicar atenció al funcionament de les dones com a ens productors de societat i de coneixement, a les diferents maneres com aquestes prenen possessió activa

de l'entorn, com contribueixen a formar els espais quotidians de la societat (Wekerle, 2000) i al progrés de la ciència, car les relacions de les dones amb el medi que les envolta no són estàtiques i, de la mateixa manera que aquestes poden aprendre a restringir la seva mobilitat a fi d'evitar els perills més temuts (Valentine, 1989), també poden aprendre a reclamar el temps i el territori, a recuperar la confiança perduda en la societat i en el col·lectiu masculí.

Reflexió final

El territori, el temps, la societat i la recerca proporcionen una llibertat que molt sovint pot ser percebuda com a fictícia, atesa la manca de mitjans per utilitzar-la (Borja, 2003), especialment a causa de les restriccions que s'imposen les persones com a resposta a les angoixes i als temors quotidians que pateixen. Com a element integrador de la societat, el laboratori acadèmic reflecteix i no pot desvincular-se de la realitat que l'envolta; i les persones que investiguen no poden eximir la seva influència. Les universitats i les institucions de recerca esdevenen, per tant, no només un pol crític d'oposició o defensa de les estructures socials del moment (segons la ideologia de qui les integri), sinó també un mirall que reflecteix les estructures i les normes culturals de la societat de la qual formen part.

La recuperació de l'esfera pública i la superació dels sentiments d'inseguretat que afecten les dones en la recerca és, en conseqüència, un procés que ha d'acompanyar i que ha d'anar acompanyat de l'assoliment de la seva igualtat de gènere en el si de la societat; amb la qual cosa contribueixen a la possibilitat d'aconseguir l'alliberament individual i col·lectiu (Koskela, 1997; Paravicini, 2002), la flexibilització de les limitacions dels rols tradicionals de gènere i la superació de les designacions espacials que generalment els són associats (Paravicini, 2002). El ple exercici de les dones com a investigadores és indissociable de la seva completa realització com a persones, de manera que la pèrdua de les pors vinculades a la seva feminitat és essencial perquè aquestes puguin desenvolupar la seva recerca en funció dels seus interessos i dels temes que les motiven, sense que aquesta es vegi estroncada per angoixes derivades de les seves particularitats de gènere.

Per aquest motiu, la recerca sobre les pors de gènere i els esforços de les mateixes dones per prendre possessió de la globalitat dels temps i els espais de la societat són positius, perquè contribueixen a normalitzar la seva presència i la seva activitat a l'esfera pública. És a dir, ajuden al fet que la utilització d'uns entorns i d'unes dimensions que habitualment han estat vedats a les dones deixi de ser gradualment percebuda com una pràctica de risc, i, per tant, una font d'inseguretats de gènere per al sector femení.

Bibliografia

- AHMED, Sara (2004). *The cultural politics of emotion*. Edimburg: Edinburgh University Press.
- BRU, Josepa; VICENTE, Joan (2005). «¿Qué produce miedo en la ciudad?», a GUTIÉRREZ, Obdúlia (coord.). *La ciudad y el miedo. VII Coloquio de Geografía Urbana*. Girona: Universitat de Girona, p. 15-28.
- BURGESS, Jacquelin (1996). «Focusing on fear: the use of focus groups in a project for the Community Forest Unit, Countryside Commission». *Area*, 28 (2), p. 130-135.
- DARKE, Jane (1998). «La ciudad modelada por el varón». A: BOOTH, Chris; DARKE, Jane; YEANDLE, Susan (coords.). *La vida de las mujeres en las ciudades: La ciudad, un espacio para el cambio*. Madrid: Narcea Ediciones, p. 116-130.
- DAY, Kristen (1999). «Embassies and sanctuaries: women's experiences of race and fear in public spaces». *Environment and Planning D: Society and Space*, 17, p. 307-328.
- DROOGLEEVER, Joos (2003). «Gender, public urban spaces and the safety discourse». Ponència presentada a *Seminari internacional «Gènere, espais públics i ciutat»*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 9-10 de maig de 2003 (sense publicar).
- FENSTER, Tovi (2004). *The global city and the holy city. Narratives on knowledge, planning and diversity*. Londres: Pearson Education; Prentice Hall.
- GARCIA RAMON, Maria Dolors; ORTIZ, Anna; PRATS, Maria (2004). «Urban planning, gender and the use of public space in a peripheral neighbourhood of Barcelona». *Cities*, 21 (3), p. 215-223.
- GREED, Clara (1994). *Women and planning. Creating gendered realities*. Londres: Routledge.
- GUTIÉRREZ, Obdúlia (coord.) (2005). *La ciudad y el miedo: VII Coloquio de Geografía Urbana*. Girona: Universitat de Girona.
- KOSKELA, Hille (1997). «Bold walk and breakings»: women's spatial confidence versus fear of violence». *Gender, Place and Culture*, 4 (3), p. 301-319.
- LISTERBORN, Carina (2004). «Safe city. Discourses on women's fear in safer cities programmes». A: CORTESI, Gisella; CRISTALDI, Flavia; DROOGLEEVER, Joos (eds.). *Gendered cities: identities, activities, networks. A life-course approach*. Roma: International Geographical Union; Società Geografica Italiana, p. 69-82.
- MCDOWELL, Linda (1999). *Gender, identity and place: understanding feminist geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Traducció al castellà: *Gènere, identitat y lugar. Un estudio de las geografías feministas*. Madrid: Cátedra, 2000.
- MEHTA, Anna; BONDI, Liz (1999). «Embodied discourse: on gender and fear of violence». *Gender, Place and Culture*, 6 (1), p. 67-84.
- MITCHELL, Don (2000). *Cultural geography. A critical introduction*. Oxford: Blackwell.
- OLIVER-FRAUCA, Laia (2005). *La ciutat i els espais públics urbans des d'una perspectiva de gènere. Una aproximació als espais de la por*. Memòria de recerca. Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra (sense publicar).
- OLIVER-FRAUCA, Laia (2006). «La ciudad y el miedo». A: NOGUÉ, Joan; ROMERO, Joan (eds.). *Las otras geografías*. València: Tirant lo Blanch, p. 369-388.
- PAIN, Rachel (1991). «Space, sexual violence and social control: integrating geographical and feminist analyses of women's fear of crime». A: *Progress in Human Geography*, 15 (4), p. 415-431.
- PAIN, Rachel (1997). «Social geographies of women's fear of crime». *Transactions of the Institute of British Geographers*, 22, p. 231-244.

- PARAVICINI, Ursula (2002). «Public spaces as a contribution to egalitarian cities», a TERLINDEN, Ulla (ed.). *City and gender. Intercultural discourse on gender urbanism and architecture*. Oplanden: Leske; Budrich, [p.d.].
- PAWSON, Eric (1993). «Rape and fear in a New Zealand city». *Area*, 25 (1), p. 55-63.
- SALAMAÑA, Isabel (2003). «¿Por qué hay que estudiar la ciudad desde una perspectiva de género? Reflexiones personales». Taula rodona moderada per GARCIA RAMON, Maria Dolors, a *Seminari internacional «Gènere, espais públics i ciutat»*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 9-10 de maig de 2003 (sense publicar).
- SIBLEY, David (1995). *Geographies of exclusion. Society and difference in the West*. Londres: Routledge.
- VALENTINE, Gill (1989). «The geography of women's fear». *Area*, 21 (4), p. 385-390.
- VALENTINE, Gill (1992). «Images of danger: women's sources of information about the spatial distribution of male violence». *Area*, 24 (1), p. 22-29.
- WEKERLE, Gerda R. (2000). «Women's rights to the city». A: ISIN, Engin F. (ed.). *Democracy, citizenship and the global city*. Londres: Routledge, p. 203-217.
- WOMEN AND GEOGRAPHY STUDY GROUP (IBG) (1997). *Feminist geographies. Explorations in diversity and difference*. Harlow: Longman.